

**ASPECTE PRIVIND CONTRIBUȚIA BRAȘOVENILOR
LA LUPTA PENTRU DESĂVÎRȘIREA UNITĂȚII NAȚIONALE
A POPORULUI ROMÂN (1918)**

ION NICOARĂ

Încheierea procesului de creare a unității naționale a poporului român, desăvîrșirea ei, a avut loc în timpul și în strînsă legătură cu dezmembrarea monarhiei austro-ungare, ca urmare a luptei duse de masele populare asuprite. Destrămarea acestei monarhii, grăbită în condițiile primului război mondial, a fost o consecință firească, inevitabilă a întregii dezvoltări istorice a popoarelor din monarhie, iar formarea pe ruinele ei a statelor naționale o legitate istorică. Crearea statelor naționale independente Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia și desăvîrșirea statului național unitar România au însemnat, în ciuda faptului că statele respective nu erau constituite pe baze largi democratice, un pas înainte în dezvoltarea social-politică a popoarelor din fostul imperiu.

Desăvîrșirea unității naționale a poporului român era deci o necesitate istorică obiectivă, iar lupta dusă în acest scop de masele largi o luptă justă, legitimă, deoarece ea concorda cu năzuințele de veacuri ale poporului român și cu sensul dezvoltării istorice, fiind o condiție a progresului său.

În Transilvania, Banat, Crișana și Bucovina, în condițiile crizei sistemului dualist austro-ungar din timpul primului război mondial s-a ascuțit la maximum lupta de eliberare socială și națională a poporului român. Încă din vara anului 1917 și în tot cursul anului 1918 au avut loc în Transilvania greve și demonstrații muncitorești (Timișoara, Reșița, Arad, Oradea, Valea Jiului, Munții Apuseni, Ocna Dejului); cele două greve generale din ianuarie și iunie 1918 au cuprins și Transilvania. Concomitent s-au desfășurat o seamă de acțiuni și mișcări țărănești. Poporul dorea unirea.

Burgezia română din Transilvania, în majoritatea ei, năzuia și ea la despărțirea de Austro-Ungaria și la unire. Această orientare s-a vădit în ziare ca „Românul” din Arad, redactat de V. Goldiș, „Drapelul” din Lugoj, redactat de Valeriu Braniște, amîndoi foști profesori la Gimnaziul român din Brașov. Cauza unirii răsuna puternic în conștiința poporului român de ambele părți ale Carpaților. Cînd armata română a trecut Carpații în august 1916, ziarul „Gazeta Transilvaniei” din Brașov a apărut în chenar tricolor, și în paginile acestui ziar românesc s-au scris articole pline de avînt patriotic de către

O. Goga, I. Agârbiceanu, N. Iorga, deși a apărut în aceste condiții doar șase săptămâni ¹.

Înfrîngerile care au urmat din octombrie 1916 înainte au produs îngrijorare poporului român din Transilvania; el însă n-a descurajat. Mulți dintre românii transilvăneni din ținuturile reocupate au trecut în România și de acolo în străinătate, continuîndu-și lupta pentru unirea poporului român. În Franța, în Italia, în Anglia, peste ocean în S.U.A., ei au desfășurat o intensă activitate de lămurire a opiniei publice mondiale asupra necesității dezmembrării Austro-Ungariei și a eliberării naționale a popoarelor oprite de ea. La Paris a luat naștere Comitetul național român, recunoscut de către guvernul francez ca o reprezentanță politică. Din acest comitet național, devenit mai apoi Comitetul unității naționale, făceau parte și emigranți ardeleni, ca O. Goga, V. Luca-ciu, profesorii brașoveni I. Blaga, N. Bogdan și C. Lacea ².

În condițiile adîncirii crizei monarhiei dualiste din vara și din toamna anului 1918, reprezentanții Partidului național român și ai secției române a Partidului social-democrat din Ungaria au început să-și pună problema creării unui comitet național român care să preia conducerea luptei poporului român din monarhie. Discuțiile dintre cele două partide au început din primele zile ale lunii octombrie 1918 la Budapesta. Începute înainte de adoptarea hotărîrii Comitetului central al P.N.R. de la Oradea din 12 octombrie 1918, aceste discuții au prilejuit oarecum acea hotărîre. Din cauza unor conducători de dreapta ai P.N.R., formarea Comitetului național român a fost tărăgănată pînă la 31 octombrie 1918, cînd s-a constituit Comitetul național român din 6 delegați ai P.N.R. și 6 delegați ai secției române a P.S.D.U. ³. Ziarul „Adevărul”, organul secției române a P.S.D.U., anunța astfel constituirea Comitetului național român: „Românii din Transilvania și Ungaria și-au constituit Comitetul național român ca unicul for care reprezintă voința poporului român și se bazează pe libera hotărîre asigurată de curentul vremii și de voința popoarelor libere ⁴.

În zilele de 3—4 noiembrie 1918, pentru a se apropia de baza sa de masă — poporul din Transilvania —, comitetul și-a mutat sediul de la Budapesta la Arad sub numele de Comitetul național român central, considerîndu-se organ de conducere al luptei pentru drepturi naționale ale românilor, cerînd totodată autorităților ungare să-l recunoască ca organ suprem de administrație în teritoriile locuite de români în Transilvania și Ungaria ⁵.

Comitetul național român central a început să se ocupe cu organizarea și îndrumarea luptei naționale a poporului român. El a purtat discuții fără

¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 197—199 din octombrie 1916.

² I. Blaga, *Anuarul jubiliar al liceului „Andrei Șaguna”*, 1925, p. LXIII.

³ M. Constantinescu, L. Banyai, V. Curticăpeanu, C. Göllner și C. Nușu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900—1918)*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 173.

⁴ „Adevărul” din 21 octombrie 1918, după *Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900—1918)*, p. 173.

⁵ M. Constantinescu ș.a., *op. cit.*, p. 117.

rezultat cu noul guvern ungar, burghezo-democratic, al lui Karolyi la Arad, deoarece acest guvern nu înțelegea să destrame vechiul stat ungar.

În acest timp, mișcarea muncitorească lua amploare. În zilele de 31 octombrie și 1 și 2 noiembrie s-au intensificat luptele muncitorești și țărănești în Timișoara, Arad, Reșița, Oradea, Valea Jiului, Cluj, Brașov, Sibiu, Sighișoara, Tg.-Mureș. Masele muncitorești au fost forța motrice a acestor lupte revoluționare. Concomitent se desfășoară tot mai larg și mișcarea de eliberare națională și de unire cu România. Pe întreg teritoriul Transilvaniei se constituiau comitete naționale județene și locale, paralel cu ele formîndu-se și comitete naționale săsești și maghiare. Sub presiunea acestor mișcări, Comitetul național român central din Arad a hotărît la 15 noiembrie 1918 convocarea Adunării naționale a poporului român din Transilvania și Ungaria pentru 1 decembrie 1918 la Alba-Iulia, adunare care va declara unirea Transilvaniei cu România.

Prezentînd problema desăvîrșirii statului național român, istoricii noștri relevă rolul hotărîtor al maselor populare în cadrul mișcării de eliberare și unitate națională, dar în același timp și poziția celorlalte clase și pături sociale pentru a înțelege acest act în toată complexitatea lui. Noi ne vom ocupa în paginile care urmează de anumite aspecte mai puțin cercetate, de activitatea unor cercuri înaintate, legate de popor, desfășurată pentru cauza unirii atît în Transilvania, cît și peste hotare, urmărind îndeosebi contribuția populației brașovene și a unor reprezentanți ai săi la realizarea actului de la 1 decembrie 1918.

Brașovenii și corpurile de voluntari români constituite peste hotare. În capitolul care urmează vom sublinia în primul rînd activitatea brașovenilor în cadrul corpurilor și formațiilor de voluntari români constituite în Rusia, Italia, la Praga și în S.U.A., care au luptat apoi pentru făurirea unității naționale depline a poporului român.

Astfel, în cadrul corpului de voluntari format în Rusia s-a remarcat activitatea locotenentului medic brașovean Pompiliu Nistor. La începutul anului 1917 existau în Rusia aproximativ 120 000 de prizonieri români transilvăneni⁶, răspîndiți în toate guberniile pînă în Siberia, folosiți fiind în muncile agricole, la transporturi militare etc.⁷. Cererile lor, înaintate guvernului rus încă din anii 1914—1915, au căpătat răspuns favorabil pentru formarea de unități de voluntari de-abia în luna februarie 1917, cînd a intervenit și guvernul României, atunci aliat cu Rusia. La început, sediul corpului de voluntari a fost la Darnița, lângă Kiev, iar din mai 1917 el s-a mutat la Kiev⁸.

Dacă la început în acest corp s-au înscris doar 1 500 de soldați și 50 de ofițeri, aflați atunci în apropiere de Kiev, în scurt timp numărul lor a crescut, astfel încît în vara anului 1917 au fost trimiși spre Iași de către acest corp 396 de ofițeri și 9 721 de soldați voluntari, reprezentînd 8,43% din totalul

⁶ „România Mare“, Kiev, nr. 22 din 22 decembrie 1917.

⁷ Dr. P. Nistor, *Istoria corpului voluntarilor români din Rusia*, Arh. Bisericii Sf. Nicolae-Brașov, colecția dr. P. Nistor, nr. 1 027.

⁸ „România Mare“, Kiev, nr. 22 din 22 decembrie 1917.

prizonierilor, procentajul cel mai mare de voluntari realizat de popoarele subjugate de către Austro-Ungaria⁹.

Munca de agitație printre prizonieri se desfășura de la om la om, prin scrisori și prin presă. De la 20 iulie 1917 voluntarii dispuneau de o foaie a lor, „România Mare”, redactată de Sever Bocu, Ghiță Pop și Ion Iosif Șchiopul, foști redactori la „Tribuna” din Arad. Foaia apărea săptămînal; în total au apărut 23 de numere¹⁰.

În coloanele ei s-au publicat și scrisori ale soldaților, ca și articole semnate de scriitori din țară, ca Mihail Sadoveanu. Menționăm apelul lui Ion Colan, prizonier din Bran, intitulat *Către brăneni*, prin care chema pe toți prizonierii, și în special pe cei din Bran, să se înscrie în corpul voluntarilor¹¹. Foaia a contribuit la răspîndirea ideii de unitate națională și la intensificarea activității voluntarilor pentru desăvîrșirea statului național român.

În decembrie 1917, corpul voluntarilor a organizat „Comitetul național al românilor din țările subjugate”, exponent politic al prizonierilor¹².

Asupra orientării politice a voluntarilor au avut o mare influență revoluția burghezo-democratică din februarie 1917 din Rusia și luptele revoluționare desfășurate de proletariatul rus în perioada dualității puterii. Mai ales tezele marxist-leniniste privitoare la problema națională i-au încurajat pe voluntari. De aceea, în aprilie 1917, corpul voluntarilor români din Rusia a adoptat un memoriu prin care cereau unirea teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români cu România. Acțiunea aceasta a voluntarilor se încadrează în lupta justă desfășurată în toate direcțiile de poporul român din Transilvania pentru eliberarea sa națională. Memoriul lor este cunoscut istoriografiei noastre; ceea ce este necunoscut și merită să fie relevat este *Manifestul* către voluntari, elaborat de către dr. Pompiliu Nistor, medic, mobilizat în armata austro-ungară, care a ajuns în 1915 prizonier în Rusia și apoi voluntar.

Manifestul a fost întocmit la 11 aprilie 1917 și se află în Arhivele statului din Brașov¹³. El a premers memoriul cunoscut și l-a determinat; este propriu-zis expunerea de motive a memoriului. Preciind revoluția din februarie 1917 ca „un salt mare de la absolutivă la republică”¹⁴, medicul brașovean se oprește la poziția socialiștilor nu numai din Rusia, ci și din Franța, Anglia, Olanda în problema națională. Citează pentru aceasta din apelul Sovietului de deputați ai muncitorilor și soldaților, în care se prevedea dreptul popoarelor la autodeterminare. În *Manifest* este copiat caligrafic termenul de „samo opredelenie”¹⁵, asupra căruia P. Nistor revine de multe ori. El cere românilor transilvăneni aflați în prizonierat să-și exprime năzuințele de unire cu România, „căci întreaga noastră ființă în calitate de voluntari se bazează pe con-

⁹ Elie Bufnea, *Formațiile de voluntari, în Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, 1918—1920*, vol. I, p. 123.

¹⁰ Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 123.

¹¹ „România Mare”, Kiev, nr. 22 din 22 decembrie 1917.

¹² Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 123.

¹³ Arh. st. Brașov, fond. „Astra”, colecția dr. P. Nistor, nr. 9/957.

¹⁴ *Manifestul Nistor*, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 4.

diţia dezlegării acestei chestii în sensul unirii fiecărui popor într-un stat naţional independent“¹⁶, spune *Manifestul*. El ia totodată atitudine hotărâtă împotriva trădătorilor care au semnat diferite declaraţii de loialitate faţă de monarhia habsburgică şi împotriva deputăţiilor spre Viena¹⁷, referindu-se cu deosebire la unii conducători ai Partidului naţional român care în februarie 1917, la cererea primului ministru ungar Tisza, au semnat o declaraţie de loialitate faţă de monarhie. *Manifestul* către voluntarii transilvăneni, redactat de medicul braşovean, califica orice alipire la Habsburgi şi monarhie „o trădare, care nu i se poate ierta nimănui“¹⁸.

Convins că în desfăşurarea istorică popoarele joacă rolul principal şi că revoluţia rusă va stimula lupta popoarelor împotriva asupritorilor, el spune răspicat : „Am convingerea că soarta popoarelor şi a statelor şi rolul conducător în facerea păcii viitoare încet-încet scapă tot mai mult şi mai decisiv în mîna însăşi a maselor popoarelor prin organizaţiile lor democratice şi socialiste şi mai ales în urma revoluţiei ruseşti“¹⁹. Această convingere a medicului braşovean stă la baza *Manifestului*, menit să convingă pe prizonieri a lua soarta poporului în propriile lor mîini, alungînd teama faţă de stăpînitorii unguri, stăpînitori care să ştie că „nu-i mai vrem“, iar ai noştri să ştie că „nu i-am uitat şi să prindă din curajul nostru nou curaj, nouă voinţă de a suferi şi spera“²⁰.

Pornind de la constatarea că flacăra revoluţiei a schimbat cu totul faţa lucrurilor, dr. P. Nistor spune voluntarilor prin *Manifestul* său că „azi şi în viitor mai mult soarta lumii se decide în casa ţăranilor şi-n atelierele muncitorului... Astăzi se pun în discuţie în piaţă tratatele şi alianţele diplomaţilor“²¹. Sînt idei înaintate şi preţioase care au influenţat pe voluntari. Apreciind că poporul din monarhie nu-şi poate exprima liber năzuinţele, el arată că acest drept revine acelor care au ieşit de sub jugul „ce-nchide gura celor de-acasă“, şi anume : refugiaţilor transilvăneni, care au trecut Carpaţii cu inima curată, nu şi celor care au fugit ca să-şi apere „cînstita piele“, şi apoi voluntarilor care, dacă pînă acum au tăcut, trebuie în sfîrşit să acţioneze. De aceea, în concluzie, el propune voluntarilor să întocmească un memoriu către guvernul provizoriu al Rusiei, care să fie adresat şi comitetelor muncitorilor şi soldaţilor din Petrograd, Moscova, Kiev şi oraşele mai însemnate, precum şi altor organe ale revoluţiei ; partidelor politice şi bărbaţilor de stat mai importanţi din Rusia ; ziarelor şi revistelor ruseşti ; organizaţiilor naţionale cehe, sîrbeşti, poloneze şi rutene din Rusia, „care au acelaşi scop“ ; reprezentanţilor din Rusia şi statelor aliate şi neutre ; biroului de presă, guvernului român şi ziarelor româneşti.

¹⁶ *Manifestul* Nistor, p. 6.

¹⁷ *Ibidem*, p. 8.

¹⁸ *Ibidem*, p. 7.

¹⁹ *Ibidem*, p. 8.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 9—10.

În *Manifest* sînt formulate apoi șapte teze propuse a fi cuprinse în memoriu²² și expuse apoi în memoriul adoptat. *Manifestul* a fost citit în adunarea generală a corpului voluntarilor români din Darnița, care l-a ascultat cu însuflețire și a acceptat în unanimitate propunerea de a se redacta o adresă către guvernul provizoriu în sensul *Manifestului*; Adunarea generală a ales din sînul său o comisie de nouă membri pentru redactarea adresei. În componerea ei intrau: dr. P. Nistor, dr. V. Deleu, dr. O. Vasu, dr. V. Nedelcu, dr. G. Juga, dr. V. Chiroiu, S. Gocan, E. Isopescu, dr. Ghilezan²³. Comisia a încredințat redactarea tot dr. P. Nistor.

Adresa alcătuită de dr. P. Nistor în spiritul *Manifestului* său, scrisă cu mîna²⁴, a fost citită și supusă aprobării unei noi adunări generale a corpului voluntarilor români din Darnița-Kiev în ziua de 13/26 aprilie 1917. Ea a fost aprobată în unanimitate, hotărîndu-se să fie tradusă în limba rusă și limba franceză și trimisă imediat „celor amintiți în motivare”²⁵.

Această adresă din 13/26 aprilie 1917, cunoscută de fapt sub denumirea de *Proclamația de la Darnița*, a fost semnată de 250 de ofițeri și 250 de subofițeri și soldați, cei mai mulți fiind intelectuali; între ei se aflau și țărani și muncitori ca delegați ai corpului voluntarilor români din Austro-Ungaria.

Proclamația a fost înaintată guvernului provizoriu al Rusiei, Sfatului deputaților muncitorilor și soldaților din Petrograd și tuturor statelor aliate și neutre prin reprezentanții lor din Rusia.

Pe unul dintre exemplarele tipărite în limba rusă se află o însemnare a dr. P. Nistor, în care se spune că s-au făcut două originale românești: unul s-a dat guvernului român, al doilea s-a trimis la Petrograd guvernului G. Lvov²⁶.

Această proclamație a fost publicată mai întîi în ziarul „România” din Iași²⁷, în același număr în care ziarul anunță sosirea la Iași a primului eșalon de voluntari români transilvăneni: 500 de soldați și 130 de ofițeri. Era prima armată națională a Transilvaniei. Proclamația cuprinde, în esență, ideile din *Manifestul* analizat mai sus și cererea de unire cu România în numele „drepțului fiecărei națiuni capabile de viață de a-și hotărî singură soarta, de a-și alege singură statul și forma prin care voiește a se guverna”. Se cerea categoric dezmembrarea Austro-Ungariei, pentru „repararea marii nedreptăți istorice ce s-a făcut popoarelor prin încătușarea lor”. Se lua atitudine împotriva autonomiei naționale, fiindcă autonomia are îndreptățire pentru minorități; or, românii „în Austro-Ungaria constituie majoritatea națiunilor nemaghiare și negermane”; la fel împotriva plebiscitului, căci exprimarea liberei convingeri este suprimată în monarhie de legi aspre și închisori, dovadă fiind cei 400 de

²² *Manifestul Nistor*, p. 11.

²³ Arh. st. Brașov, fond. „Astra”, colecția dr. P. Nistor, nr. 9/954.

²⁴ *Ibidem*, colecția dr. P. Nistor, nr. 9/956.

²⁵ *Ibidem*, nr. 9/954.

²⁶ Arh. st. Brașov, colecția dr. P. Nistor, nr. 9/955.

²⁷ „România”, Iași, nr. 128 din 7 iunie 1917. Un extras din adresă a fost publicat și în volumul *Marea unire de la 1 decembrie 1918*, Bibl. „Astra”, 1943; de asemenea în ziarul „Patria”, Cluj, nr. 176 din 15 august 1933.

fruntași ai poporului român executați numai în 1917, cele cîteva mii de români închiși în temnițe și averile lor confiscate ²⁸.

În acest fel, poporul român din Transilvania, prin fiii săi căzuți în prizonierat, își exprima voința de unire și-și punea viața feciorilor săi în slujba acestei uniri. Proclamația avea o mare importanță propagandistică, combătînd propaganda austro-ungară și făcînd cunoscut popoarelor lumii poziția adevărată a poporului nostru. Ea a fost citată de G. Moroianu în memoriul pe care l-a înaintat guvernului englez la 24 septembrie 1918 pentru a susține dezmembrarea Austro-Ungariei și unirea poporului român ²⁹.

Voluntarii au luptat și efectiv pe front împotriva monarhiei habsburgice. Unii din cei aproximativ 10 000 de voluntari sosiți în Moldova au fost repartizați la diferite unități ale armatei române, iar alții au constituit batalioane exclusive de voluntari, cum au fost cele trei batalioane din Corpul I armată ³⁰. Voluntarii au luat parte la bătăliile din vara anului 1917 la Mărășești și Mărăști. Numai din cele șapte comune secelene ale Brașovului au căzut în acele lupte 250 de voluntari, aparținînd tuturor categoriilor sociale ³¹.

După transformarea revoluției burghezo-democratice din februarie în revoluție socialistă în octombrie 1917, mulți prizonieri români din rîndurile armatei austro-ungare aflați în Rusia au fost eliberați de către noua putere muncitorească-tărănească. Reveniți în Transilvania, aceștia îndemnau poporul la luptă, contribuind la dezvoltarea mișcării muncitorești, care imprima luptei pentru unire un caracter din ce în ce mai ascuțit. Autoritățile îi urmăreau, considerîndu-i „cu idei bolșevice” ³².

După victoria mării Revoluții Socialiste din Octombrie 1917, Puterea sovietică a ieșit pe cale revoluționară din războiul imperialist, iar România ducea tratative de pace cu Germania și Austro-Ungaria, tratative încheiate prin pacea de la Buftea-București. În aceste condiții, la 2 februarie 1918, Corpul I al voluntarilor transilvăneni, aflat la Darnița, a fost desființat. Voluntarii nu se puteau însă întoarce în Transilvania, fiindcă pentru Austro-Ungaria ei erau trădători ; nu se puteau duce nici spre Iași sau Kiev, căci Ucraina era ocupată de trupele germane, iar România, după pacea de la Buftea, a fost nevoită să înceteze lupta. Ei nu se puteau retrage decît spre est, prin Siberia.

De aceea, încă de la începutul anului 1918, prin activitatea lui Voicu Nițescu și Victor Braniște, amîndoi brașoveni, ca delegați ai guvernului român din Iași, a început organizarea Corpului II de voluntari transilvăneni și bucovineni la Samara pe Volga, la Celeabinsk în Siberia apuseană și la Vladivostok în Extremul Orient. Corpul era dotat cu cele necesare de către francezi

²⁸ Arh. st. Brașov, colecția dr. P. Nistor, nr. 9/955.

²⁹ G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, București, Atel. grafice „Cult. naț”, 1929, p. 61.

³⁰ I. Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 137.

³¹ G. Moroianu, *op. cit.*, p. 47.

³² V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, București, Edit. politică, 1960, p. 445.

și englezi ³³. Sediul corpului era la început la Celeabinsk și avea ca organ suprem Comitetul național român din Rusia, format la 3 august 1918. Președintele comitetului era V. Nițescu. Acesta era unul dintre primele comitete naționale române ³⁴.

Pentru a stabili o legătură între prizonierii români răspândiți prin toată Siberia de la Celeabinsk pînă la Irkutk și Vladivostok, voluntarii au hotărît să tipărească un ziar, intitulat „Gazeta Transilvaniei și Bucovinei”, care a apărut cu primul număr la Celeabinsk în 13/26 octombrie 1918 ³⁵. Trei zile după apariția ei, „Gazeta” publica o declarație a voluntarilor prin care se cerea unirea Transilvaniei și a Bucovinei cu România ³⁶. Hotărîrea a fost adoptată de adunarea generală, la care au participat mii de voluntari. Această hotărîre a voluntarilor a fost notificată însuși președintelui Wilson de către V. Nițescu prin telegraf de la Celeabinsk ³⁷.

Astfel, după manifestul și proclamația adoptată în aprilie 1917 la Darnața, în care voluntarii români din Rusia cereau unirea de la guvernele Antantei, facem acum cunoștință cu o nouă declarație a lor, în care solicită unirea. Ea era adoptată într-o vreme în care Partidul național român din Transilvania, după cum arată rezoluția adoptată de comitetul său de conducere la 12 octombrie la Oradea, vorbea doar de autonomia Transilvaniei; în rezoluția citată de Al. Vaida în parlamentul din Budapesta la 18 octombrie 1918 în numele P.N.R., se cerea „deplina libertate națională pentru națiunea română din Ardeal și Ungaria, ca, liberă de orice influență străină, să poată hotărî singură despre așezarea sa printre națiunile libere” ³⁸, fără să se ceară direct unirea, hotărîre adoptată mai târziu sub presiunea mișcării populare și revoluționare.

La sfîrșitul anului 1918, sediul Corpului II de voluntari, care dispunea de vreo 5 000 de oameni și peste 100 de ofițeri, s-a mutat la Irkutk, unde s-a reorganizat ³⁹.

La Irkutk, voluntarii au scos vreo șase numere din „Gazeta Transilvaniei”, șapirografiate sau scrise cu mîna. Ea era citită în toate companiile cu glas tare ⁴⁰. Pe lîngă „Gazeta Transilvaniei”, de care răspundea acum Victor Braniște, Voicu Nițescu a scos ziarul „Neamul românesc” cu același scop.

În vara anului 1918, Victor Braniște, primi la Vladivostok o scrisoare de la Vasile Stoica, absolvent al Gimnaziului român din Brașov, aflat în S.U.A. ca delegat al guvernului român din Iași. Acesta, așa cum se va arăta mai departe, în cadrul activității sale unioniste desfășurate în S.U.A., urmărea să

³³ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. III, București, 1925, ed. 2, p. 118.

³⁴ Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 126.

³⁵ Victor Braniște, *Gazeta Transilvaniei în Siberia*, în *Almanahul presei române*, 1926, p. 80.

³⁶ V. Nițescu, *Gazeta Transilvaniei. O recapitulare necesară*, Brașov, tip. „Astra”, f. a., p. 16.

³⁷ Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 127.

³⁸ *Din istoria Transilvaniei*, ed. 2, vol. II, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 360.

³⁹ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. III, p. 118—119, și Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 127.

⁴⁰ V. Braniște, *op. cit.*, p. 80.

înființeze unități militare din români transilvăneni stabiliți în America, care să fie apoi trimise în Europa. Vasile Stoica chema la Washington pe V. Braniște și încă un ofițer „priceput și în politică”, pentru a-i folosi la organizarea și instruirea unităților de voluntari pe cale de formare. Pentru cheltuielile de deplasare, le trimite în același plic cu scrisoarea 300 de dolari, menționînd că mai are încă 300 de dolari de la un binevoitor american, pe care li-i va expedia cînd vor sosi la San Francisco ⁴¹. Intenția lui V. Stoica era să cheme în S.U.A. și alți ofițeri dintre voluntarii români aflați în Siberia ⁴².

Organizațiile de voluntari, ca și comitetele naționale care le conduceau, erau organizații care ajutau lupta pentru unire a poporului român, dar ideologic aveau limite impuse de caracterul lor burghez. Voluntarii au rămas în Siberia pînă în mai 1919, cînd au fost repatriați cu două vapoare prin Vladivostok și Oceanul Pacific, ajungînd în patrie după terminarea războiului ⁴³.

Brașovenii n-au lipsit nici din formația de voluntari români înjghebată la Praga. Conducătorii austro-ungari, temîndu-se de prezența unor regimente recrutate dintre români în orașele Transilvaniei mai ales după intrarea României în război, au dispus mutarea sediului acestora în părțile interioare ale monarhiei. În Praga se aflau Regimentele 2, 37 și 51 infanterie, cu partea sedentară a lor, Regimentul 3 fiind mutat din Brașov.

În perioada desfășurării revoluției burghezo-democratice a popoarelor din monarhia austro-ungară din octombrie-noiembrie 1918, românii din aceste regimente s-au organizat într-un corp de voluntari compus din 18 ofițeri, 81 de subofițeri și 492 de soldați sub comanda căpitanului Al. Simon și locotenentului Zeno Herbay. În zilele de 28—29 octombrie 1918, cînd se forma Cehoslovacia independentă, ei au refuzat să execute ordinele comandanților austro-ungari din oraș și s-au pus la dispoziția Comitetului național ceh. Ei au ajutat pe cehi să ocupe instituțiile publice din Praga și să dezarmeze armata generalilor Kestranek și Stronsche. Sub protecția voluntarilor români s-au format primele detașamente naționale ceh de socoli și tot ei le-au dotat cu armamentul necesar, capturat prin luptă de la armata austro-ungară. Legiunea română a slujit Vyborgului cehoslovac pînă la 25 noiembrie, cînd a plecat spre Transilvania fără cei doi comandanți, care au rămas mai departe la dispoziția sa ⁴⁴.

Populația orașului Praga, recunoscătoare, le-a dăruit voluntarilor români un steag confecționat în culorile naționale românești. Printre voluntari se aflau și vreo 20 de brașoveni locuitori ai Șcheiului, muncitori, zidari, croitori, vopsitori, un profesor de la gimnaziul român etc. ⁴⁵. La întoarcere, voluntarii brașoveni au adus cu ei steagul. El a fost păstrat pînă în 1931 de voluntarul

⁴¹ Arh. Bis. sf. Nicolaie-Brașov, Scrisoarea lui V. Stoica către V. Braniște, colecția dr. P. Nistor, nr. 692.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Elie Bufnea, *op. cit.*, p. 128.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 139; Gh. Repede, *Legiunea română din*, „Kraft und Drotleff”.
Donăzeci de ani de la Unire, vol. I, Oradea, 1938, p. 318—321.

⁴⁵ Arh. st. Brașov, fond. „Astra”, nr. 9/960, nr. 116.

Nicolae Cornu. În acest an, foștii voluntari au cerut ca steagul să fie donat Muzeului „Astra”, ceea ce s-a făcut, dar numai după ce și-au dat semnătura 14 din foștii voluntari și după ce au intervenit și autoritățile, deoarece Nicolae Cornu susținea că are dreptul să păstreze steagul în continuare, fiindcă el l-a salvat în peripețiile drumului de la Praga la Brașov ⁴⁶. Astăzi steagul se află în Muzeul regional Brașov. Pe el este brodată următoarea inscripție:

C.S.L. OBEC LEGIONARSKA RUMUNSKYM BRATRIM.

Sprijinind revoluția cehă și ajutând la formarea Cehoslovaciei libere, voluntarii români din Praga au contribuit la descompunerea monarhiei care oprirea propriul lor popor, poporul român, și prin aceasta și-au dat obolul la eliberarea lui și a lor înșiși. Brașovul păstrează ca amintire steagul recunoștinței orașului Praga pentru ajutorul dat în împrejurări deosebite.

În cadrul legiunii de voluntari români formate în Italia prin îngrijirea diplomatului român N. Titulescu și a generalului N. Florescu, delegat al guvernului român, s-au distins brașovenii ca N. Stinghe, căpitan în armata austro-ungară, tipograful N. Gradinar și tânărul Valer Stinghe. Căpitanul N. Stinghe a fost ofițer de stat-major; căzut prizonier în Italia, a ajutat la organizarea celor trei regimente ale legiunii române, regimentele „Horia”, „Cloșca” și „Crișan”, aflate în orașelul Cittaduale din Italia de mijloc.

Primul care s-a constituit a fost regimentul „Cloșca”, singurul care a apucat să participe la bătăliile de pe frontul italian împotriva Austro-Ungariei ⁴⁷. Acest regiment a fost afectat Armatei a 8-a italiene, comandată de generalul Caviglia. În luptele de la Vittorio Veneto s-au distins unitățile comandate de locotenentul Emilian Piso și sublocotenentul Dumitru Radu ⁴⁸. Numeroși voluntari au fost citați de către comandantul armatei, general Caviglia, și decorați.

Printre soldații Companiei I din regimentul „Cloșca” se afla și voluntarul Nicolae Gradinar din Șcheii Brașovului, tipograf la „Gazeta Transilvaniei”. În luptele de pe Piave a dat dovadă de mult curaj și eroism. Căzut prizonier în mâna armatei austro-ungare, a fost ușor recunoscut după bentița tricoloră de la gulerul vestonului și condamnat la moarte. Înaintea execuției, o canonadă a artileriei italiene i-a dat posibilitatea să fugă și să ajungă din nou în rîndurile voluntarilor. El a fost decorat cu medalia de argint italiană ⁴⁹.

Valeriu Stinghe, fost elev al Gimnaziului român din Brașov, a căzut prizonier în Italia în 1917. În urma unui examen de cunoașterea limbii germane și maghiare, a fost întrebuințat ca informator al Armatei 3 italiene, comandată de ducele de Aosta. În cadrul secției de informații, acesta a desfășurat o activitate bogată timp de doi ani, culegînd informații de la ofițerii austro-ungari căzuți prizonieri asupra efectivelor militare, a deplasărilor de trupe, asupra planurilor de luptă. Pentru activitatea sa, Valeriu Stinghe a fost

f. a., p. 16.

⁴⁷ Elie Bufnea, fond. „Astra”, nr. 9/960.

⁴⁸ *Din istoria Transilvaniei*, cit., p. 131—134.

⁴⁹ C. Kirițescu, op.

⁴⁰ V. Braniște, op. crie a lui N. Gradinar, care păstrează cu mîndrie medalia primită,

decorat cu medalia de război cu două stele, iar comandamentul Armatei 3 italiene i-a adresat în scris „mulțumiri pentru opera sa dezinteresată purtată în serviciul cauzei italiene și aceea a patriei sale”⁵⁰.

Brașovenii în cadrul activității diplomatice unioniste desfășurate peste hotare. La realizarea unității naționale și la descompunerea monarhiei austro-ungare au contribuit și acțiunile diplomatice ale unor grupări burgheze care doreau o rezolvare burghezo-democratică a problemei naționale. Cehii, românii, sîrbii, croații, slovaci emigrați în diferite țări au desfășurat acolo acțiuni care loveau în monarhia dualistă, grăbindu-i sfîrșitul și, prin aceasta, sprijinind lupta de eliberare a popoarelor lor.

O asemenea activitate au desfășurat cei 200 000 de români aflați în S.U.A. Printre ei erau români transilvăneni, bănățeni, bucovineni, care și-au arătat opoziția față de asuprirea socială și națională din Austro-Ungaria, plecînd peste ocean în America. Deși departe de patria lor, ei simțeau și luptau pentru ea și pentru poporul din care făceau parte. Ei și-au creat organizații și o presă prin care dezvăluiau nedreptățile la care erau supuse popoarele de către Habsburgi și guvernauții Ungariei.

Cînd a izbucnit primul război mondial, atît emigranții români, cît și cei de alte naționalități din monarhie au început să se agite, au refuzat să răspundă consulatelor maghiare de a se înrola în armată, de a subscrie la împrumuturile de război ale Ungariei, de a sprijini Crucea Roșie maghiară, deși erau încă cetățeni ai Austro-Ungariei⁵¹.

Unii dintre ei, mai ales din anul 1916, cînd a intrat România în război, și-au exprimat dorința de a lupta efectiv pentru eliberarea poporului român din Transilvania, au trecut chiar în Canada și s-au înrolat în armata engleză⁵². Numai în cîteva luni de la sfîrșitul anului 1916 și pînă în primăvara lui 1917 au trecut granița peste 2000 de români⁵³.

Chiar înainte ca S.U.A. să declare război puterilor centrale, românii din S.U.A. au început să facă propagandă pentru organizarea unor unități de voluntari care să lupte pe frontul de vest împotriva Germaniei și Austro-Ungariei.

În fruntea acestei activități propagandistice și organizatorice se afla brașoveanul I. Podea, protopop al bisericii române ortodoxe din S.U.A. Acesta desfășura încă din 1909 o activitate în direcția realizării unității naționale, prin presă, conferințe, demersuri politice. În centrul activității stătea preocuparea de a face cunoscute adevăratele stări de lucruri din monarhia austro-ungară și a combate propaganda reacționară maghiară, îndrumînd pe românii din S.U.A. pe drumul intereselor naționale.

⁵⁰ După declarațiile dr. V. Stinghe din Brașov. La dînsul se află un permis de liberă circulație emis de Armata 3 italiană, decorația amintită și adresa de mulțumire emisă de „Comanda de la 3-a Armata”, Statul-major, din 1 februarie 1919, semnată de col. B. Torri.

⁵¹ Petiția Episcopiei române ortodoxe din S.U.A., în posesiunea lui Ioan Podea, Brașov.

⁵² Ilie I. Pîrîu, *Voluntarii români din America*, Sibiu, „Kraft und Drotleff”, 1937, p. 6.

⁵³ Dr. Titus Podea, *Transilvania*, București, 1936, p. 116.

Încă la 5 martie 1917, când România se afla într-o situație deosebit de critică, în înțelegere cu reprezentanții cehilor, sîrbilor, croaților și slovacilor, reprezentanții populației române din S.U.A. au hotărît înființarea de unități militare de voluntari⁵⁴. Cererea făcută în acest scop și adresată președintelui Wilson a rămas însă fără rezultat. În schimb, când la 20 aprilie 1917 președintele lansa apelul pentru constituirea armatei americane pe bază de voluntariat, s-au înscris circa 17 000 de români, bucuroși că au posibilitatea să ajute la eliberarea patriei-mame. Cei mai mulți voluntari români au fost repartizați la Divizia 37 din Ohio. În cadrul diviziei, o unitate era formată numai din românii recrutați din colonia Ioungstown, și anume bateria 112 mortiere de tranșee⁵⁵.

Prin asemenea acțiuni, românii din S.U.A. aduceau „un sprijin important cauzei unirii, cîștigînd de partea lor largă opinie publică americană, cît și pe membrii Congresului”⁵⁶.

O altă acțiune în această direcție a fost petiția alcătuită de Episcopia română din S.U.A. în numele ei și al Consiliului național român din Paris la 15 noiembrie 1918 către președintele Wilson. Pe scurt, în petiție se arăta viața grea a poporului român din Ungaria, „popor cu multe năcazuri, dar cu puține drepturi ori fără nici un drept; împlinitor și purtător de grele slujbe, dar fără plată; lucrător de pămînt, dar totdeauna lipsit de pîine; dornic de libertate și totuși rob în pămîntul său strămoșesc”⁵⁷. În numele acestui popor și pentru acest popor se cerea unirea Transilvaniei cu România, pentru a se crea în răsăritul Europei o țară democratică în care frățietatea, egalitatea și libertatea politică, economică și religioasă să domnească peste toți cetățenii ei fără deosebire de naționalitate⁵⁸.

Românii din S.U.A. au activat și în cadrul „Uniunii democrate central-europene”, împreună cu reprezentanții celorlalte naționalități oprite din Austro-Ungaria. Uniunea a organizat la 25 octombrie 1918 ziua independenței Transilvaniei și a celorlalte ținuturi cotate din monarhie. Actul de independență a națiunilor eliberate din Austro-Ungaria a fost semnat pe rînd de reprezentanții cehilor, polonilor, iugoslavilor, românilor și iredentiștilor italieni⁵⁹.

În același timp, în S.U.A. se desfășura activitatea Legației României, care avea în frunte pe dr. C. Angelescu.

Încă din primăvara anului 1917, guvernul român din Iași a trimis în S.U.A. o delegație formată din români transilvăneni care să ajute activitatea legației și să cîștige opinia publică americană pentru unirea cu România a teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români. Printre aceștia de aflau

⁵⁴ Ilie I. Pîrvu, *op. cit.*, p. 6.

⁵⁵ Dr. T. Podea, *op. cit.*, p. 117.

⁵⁶ A. Oțetea, Dan Berindei, E. Campus, N. Fotino și C. Mușeșan, *Situația internațională și politica externă a Austro-Ungariei în primele două decenii ale sec. al XX-lea, în Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900—1918)*, p. 210.

⁵⁷ Petiția amintită.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Dr. T. Podea, *op. cit.*, p. 124—125.

V. Stoica și V. Lucaciu. Ei formau așa-numita Misiune română patriotică⁶⁰, în numele căreia au desfășurat o variată activitate unionistă. După pacea de la Buftea-București, dr. Angelescu și V. Lucaciu au plecat în Europa, la Paris. Interesele românești în S.U.A. erau reprezentate în continuare de V. Stoica, fost elev al Gimnaziului român din Brașov, ziarist și diplomat. În 1916 se aflate în România și activase în Liga culturală. Aici în S.U.A., ca atașat la Legația română, a participat la toate acțiunile deja amintite.

La 5 iulie 1918 a înființat Liga națională română, cu sediul la Washington, ligă subordonată Consiliului național din Paris. Într-o scrisoare inedită către V. Braniște la Vladivostok, datată 3 iulie 1918, V. Stoica spunea că „a fost însărcinat cu conducerea politică și militară a chestiunii ardeleni în America”⁶¹.

Biroul trebuia să activeze în două direcții: să dea informații politice și apoi să înființeze o organizație militară din românii stabiliți în America, care să fie apoi transportată în Europa⁶². Pentru aceasta era chemat Victor Braniște de la Vladivostok în America.

La 15 septembrie 1918, V. Stoica făcea parte dintr-o delegație a popoarelor asuprite din Austro-Ungaria, care s-a prezentat la președintele Wilson, cerîndu-i să sprijine dorința de eliberare națională și de unire a acestor popoare în state independente⁶³.

La 31 octombrie 1918, V. Stoica, fiind primit de Secretarul de Stat al S.U.A., Lansing, i-a cerut acestuia să publice o declarație, fie și generală, în legătură cu recunoașterea aspirațiilor de unire ale poporului român, deoarece „stabilirea granițelor se va face în orice caz la conferința de pace”, susținea el⁶⁴. Lansing a publicat apoi o asemenea declarație în numele președintelui Wilson, arătînd că el este de acord cu aspirațiile de unire națională ale poporului român și le va sprijini⁶⁵. În acest fel, brașovenii Ion Podea și V. Stoica, sprijiniți de cei 200 000 de români și de Misiunea română din S.U.A., au urmărit să infirme propaganda guvernului maghiar în America „și să demonstreze justețea luptei românilor din Transilvania pentru eliberarea națională și pentru unirea cu România”⁶⁶.

Merită să fie menționată aici și activitatea rodnică desfășurată peste hotare de cîțiva profesori brașoveni, despre care vom vorbi și în capitolul următor. Astfel dr. Iosif Blaga, fostul director al Gimnaziului din Brașov, N. Bogdan și dr. C. Lacea, părăsind Brașovul o dată cu armata română în retragere, s-au stabilit, după ocuparea Bucureștiului de către armatele cotto-

⁶⁰ Ilie I. Pîrvu, *op. cit.*, p. 12.

⁶¹ Arh. Bis. sf. Nicolaie, Brașov, Scrisoarea lui V. Stoica către V. Braniște, colecția dr. P. Nistor, nr. 692.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ M. Constantinescu, *ș. a. op. cit.*, p. 159.

⁶⁴ V. Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926, p. 49, după V. Liveanu, *op. cit.*, p. 460.

⁶⁵ „Glasul Ardealului”, 1918, nr. 2.

⁶⁶ M. Constantinescu, *ș. a., op. cit.*, p. 151.

pitoare germane, în Suedia ⁶⁷. Aici au intrat în legătură cu Legația României, condusă de ministrul Derussi. Acesta, după pacea de la Buftea-București, a înființat un birou de presă și propagandă, dând știri la zi despre lupta românilor din Transilvania ⁶⁸. În acest birou, cei trei profesori brașoveni extrăgeau din presa germană, austriacă și maghiară articole și materiale privind chestiunea română. Ei trebuiau mai ales să combată propaganda maghiară și germană, care se făcea în Suedia destul de intens ⁶⁹. Directorul Iosif Blaga a trecut de la Stockholm la Christiania în Norvegia.

În toamna anului 1918, cei trei profesori brașoveni au fost invitați de către Take Ionescu la Paris pentru a face parte din Consiliul național român ⁷⁰. Pe atunci, consiliile naționale organizate de către emigranții români, cehi, polonezi la Paris au început să capete o importanță tot mai mare și să fie considerate ca guverne ale statelor naționale ce urmau să se formeze. Comitetul român, „care în toamna anului 1918 a devenit Consiliul național pentru unitatea românilor, a adus o anumită contribuție la acțiunea de lichidare a Imperiului austro-ungar, purtând negocieri în numele tuturor românilor ⁷¹.

Iosif Blaga, C. Lăcea și N. Bogdan făceau parte din Consiliul național și luau parte la ședințele săptămânale, dar numai cu vot consultativ. N. Bogdan și C. Lăcea lucrau și la Comisia presei, scoțând informații din ziarele maghiare, iar Iosif Blaga pregătea o hartă etnografică, aducând date asupra populației românești din ținuturile Transilvaniei, necesară Consiliului național român pentru susținerea cauzei românești în fața Antantei.

I. Blaga și C. Lăcea au fost apoi delegați de către Consiliul național român să cerceteze tabelele de prizonieri din Franța și să convingă pe prizonierii români transilvăneni din aceste lagăre să se înscrie în legiunea română ce se constituise. Unii dintre ei au luptat pe frontul de vest împotriva puterilor centrale în mici unități ⁷².

Profesorii brașoveni ajunși în Franța au furnizat de asemenea materiale despre românii din Transilvania ziarului „La Roumanie”, iar N. Bogdan a scris studiul *Les Roumains Transylvains* pentru revista de sub conducerea inginerului român Traian Vuia, care desfășura și el la Paris o activitate importantă în direcția realizării depline a unității naționale ⁷³.

Contribuția profesorilor și elevilor de la școlile române din Brașov. O activitate unionistă au desfășurat și profesorii și elevii de la școlile românești existente în Brașov.

Aceste școli, înființate de poporul nostru prin propriul efort și sub îndrumarea cărturarului George Barițiu încă de la jumătatea secolului al XIX-lea la poarta Șcheiului, au fost focare de cultură, de umanism și totodată de luptă

⁶⁷ I. Blaga, *op. cit.*, p. LXVIII—LXIX.

⁶⁸ A. Oțetea, *ș. a.*, *op. cit.*, p. 214.

⁶⁹ I. Blaga, *op. cit.*, p. LXVIII—LXIX.

⁷⁰ *Ibidem*, p. XXVIII—LXIX; C. Moroiianu, *op. cit.*, p. 69.

⁷¹ A. Oțetea, *ș. a.*, *op. cit.*, p. 213.

⁷² E. Bufnea, *op. cit.*, p. 136; „Patria”, Cluj, 1933, nr. 176.

⁷³ I. Blaga, *op. cit.*, p. CIII.

națională. Prin toată activitatea lor de-a lungul deceniilor, ele au promovat ideea de unitate a poporului nostru. Frecventate fiind de elevi din toate ținuturile românești din Transilvania, ca și din România, și având profesori din cei mai buni, ele au constituit nuclee ale luptei pentru unitatea națională. Cunoașterea istoricului lor și a anurilor apărute cu regularitate este edificatoare asupra rolului pe care aceste școli l-au jucat în toată dezvoltarea poporului român, și mai ales a celui din Transilvania.

De aceea guvernul maghiar, încă de la începutul războiului, a ocupat școlile românești, folosindu-le ca spitale, magazii etc., în timp ce clădirile școlare ale celorlalte naționalități n-au fost de loc vizate, deși aveau condiții mult mai bune de funcționare. Profesorii au fost mobilizați și trimiși pe fronturi. Din cei 13 profesori câți avea gimnaziul brașovean, 5 au fost mobilizați; din aceștia 3 în linia întâi și 2 la unități de interior. Toți cei 3 din linia întâi au căzut pe câmpurile de luptă.

În august 1916, când armata română, trecând Carpații, a ocupat Brașovul, elevii și profesorii școlilor românești s-au pus la dispoziția ei. Elevii au ajutat organele militare și noua conducere românească a orașului, îndeplinind diferite misiuni și munci. Unii dintre ei înlocuiau pe factorii poștali, care fugiseră cu armata austro-ungară, și distribuiau corespondența nu numai în oraș, ci cu bicicletele lor mergeau pînă în primele linii ale frontului românesc cu scrisorile soldaților. Alții ajutau la trierea scrisorilor, lucrau în birourile primăriei și ale prefecturii, în spitale etc.⁷⁴

Profesorii Nicolae Bogdan, dr. St. Stinghe și Constantin Papuc îndeplineau în mod benevol serviciul de cenzurare a scrisorilor⁷⁵. Tot profesorii au ajutat la editarea „Gazetei Transilvaniei”, al cărei redactor responsabil era profesorul C. Lacea.

Cînd s-a retras armata română după șase săptămîni, o parte a elevilor și mai mulți profesori au plecat peste Carpați. Cei care au rămas pe loc în Brașovul reocupat au fost arestați și torturați de către organele militare austro-ungare pentru a se scoate de la ei informații, unii fiind țîrîți pînă la Cluj și aruncați în închisoarea de acolo⁷⁶.

În ce privește profesorii de la gimnaziul brașovean, 8 din cei 13 câți se aflau la acea dată în școală, împreună cu directorul dr. Iosif Blaga, au părăsit Brașovul și au trecut în România. Din ordinul mitropolitului de tristă amintire V. Mangra, ei au fost destituiți din învățămînt, încălcîndu-se statutele organice de funcționare a școlilor române⁷⁷. Catedrele profesorilor care au trecut în România au fost publicate vacante⁷⁸. Aceeași soartă au avut-o și cadrele didactice din împrejurimile Brașovului, după cum reiese dintr-un ordin al Ministerului Învățămîntului al Ungariei prin care 21 de profesori și învă-

⁷⁴ Iosif Blaga, *op. cit.*, p. XC.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*, p. XCI.

⁷⁷ *Ibidem*, p. XXX, și „Gazeta Transilvaniei” din 14 august 1917.

⁷⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 24 din 26 septembrie 1917.

țatori din Brașov și împrejurimi sînt pedepsiți pentru „nepatriotism“ cu interdicție de funcționare pe 5 ani ⁷⁹.

Profesorii gimnaziului și școlii reale care au părăsit Brașovul au fost: dr. Iosif Blaga, directorul școlii, Gh. Dima, dr. Ioan Bunea, Ioan Petrovici, dr. Sterie Stinghe, Axente Banciu, Nicolae Bogdan, D. Lupan, dr. C. Lacea, Gh. Vătășan și dr. C. Papuc; de la școala primară au plecat învățătorii C. Mușlea și N. Oancea. Dintre aceștia, Gh. Dima, bătrînul compozitor și profesor, rămînînd în București după ocuparea sa de către armatele invadatoare germane în decembrie 1916, a fost arestat și ținut în închisoare doi ani de zile. Alții s-au retras în Moldova, unde au funcționat ca profesori în diferite orașe.

Gazeta Transilvaniei și desăvîrșirea procesului de formare a statului național român unitar. Desigur că, discutînd despre contribuția brașovenilor la desăvîrșirea procesului de unitate națională, nu putem să nu ne oprim și asupra „Gazetei Transilvaniei“, care, apărînd la Brașov, și-a cîștigat o situație privilegiată înăuntrul tuturor celor trei țări românești ⁸⁰. Timp de multe decenii, „Gazeta Transilvaniei“ a răspîndit printre românii de pretutindeni ideea de unitate națională, îndeplinindu-și misiunea de „școală politică și literară în toată Dacia“, cum cum o aprecia Al. Papiu-Ilarian ⁸¹.

Care este poziția ei acum cînd condițiile obiective create de dezvoltarea istorică erau coapte pentru înfăptuirea năzuințelor pentru care a luptat neobosită din 1838, de la nașterea ei? La începutul secolului al XX-lea, după stingerea celor doi Mureșeni, Iacob și Aurel, „Gazeta Transilvaniei“, preluată de o societate în comandită, avînd ca director pe Voicu Nițescu, nu mai juca rolul fruntaș pe care-l deținuse înainte în presa transilvăneană, deși pe lîngă redactorii ei, Ioan Brotea și Victor Braniște, la „Gazetă“ colaborau cei mai reprezentativi oameni de cultură transilvăneni ai vremii, ca O. Ghibu, Aron Cotruș, Emil Isac, Silvestru Moldovan, I. Lupaș etc.

După izbucnirea războiului, directorul „Gazetei“, V. Nițescu, a trecut în România, redacția rămînînd exclusiv pe seama lui Ioan Brotea și Victor Braniște ⁸². Ea își desfășura activitatea, ca întreaga presă românească, sub restricțiile cenzurii; gazetarul român trebuia să scrie avînd necontenit în fața ochilor săi Codul penal, iar în spate jandarmul. Cu toate măsurile de precauție, ziariștii n-au scăpat nici de ochii de Angus ai cenzurii, nici de baionetele jandarmilor și de rigorile Codului penal maghiar. Acest lucru este evidențiat în cazul „Gazetei“ de numeroasele coloane albe, prezente în foarte multe numere ale ei, nu numai pe locurile articolelor de fond, ci și în celelalte pagini, de multe ori apărînd coloane albe în toate paginile.

De altfel, „Gazeta“ avertizează într-unul din numerele sale pe cititori că „presa națională, față de situația de război, a trebuit să-și schimbe „întru-

⁷⁹ „Gazeta Transilvaniei“ din 2 martie 1918.

⁸⁰ *Istoria României*, vol. III, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 1 072.

⁸¹ Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, vol. I, p. 237.

⁸² Cîteva date din trecutul ziarului „Gazeta Transilvaniei“, în *Almanahul presei pe anul 1926*, Sindicatul presei din Transilvania și Banat.

cîtva“ și atitudinea, și formatul, față de lipsa de personal și față de restricțiile impuse de guvern⁸³. Mai tîrziu, în două articole, va protesta împotriva cenzurii și a coloanelor albe impuse ziarului⁸⁴. În ce privește rigorile Codului penal, acestea l-au atins în trei rînduri pe Victor Braniște, unul din redactorii ei.

Principial „Gazeta“ condamna războiul de la început pînă la sfîrșit ca război capitalist, un război de profit, care nu poate să se sfîrșească decît printr-o pace din care profită... profitul⁸⁵. Tiradele despre „patriotism“, despre „drepturile naționalităților“ le apreciază drept narcoză menită să adoarmă conștiința poporului, „*misere plebs*“⁸⁶. Scriitorul Emil Isac, în trei articole publicate în „Gazeta“, detestă ca om și ca scriitor războiul, fie că este vorba de puterile centrale, fie de Antantă⁸⁷.

Criticînd cercurile conducătoare din România care-și ziceau filofranceze sau filogermane și se acuzau reciproc de „trădare“, Emil Isac scria că românii transilvăneni nu sînt nici filofrancezi, nici filogermani, ci filoromâni. „Noi nu uităm pe Molière pentru Poincaré și nu atacăm niciodată pe un Goethe; noi nu vom admira niciînd Rusia Romanovilor și instituțiile lor medievale, ci vom păstra amintirea unui Cehov, Dostoevski, L. Tolstoi...“⁸⁸.

În ceea ce privește problema unității naționale și a mijloacelor ei de realizare, „Gazeta“ s-a menținut pe linia politică adoptată în acea vreme de conducerea P.N.R., politică de luptă pentru cucerirea libertății și drepturilor naționale ale poporului român în cadrul statului existent, prin soluții impuse de către Curtea de la Viena, fără sprijinul maselor populare și fără lupta națiunilor oprite împotriva Habsburgilor⁸⁹.

Trepat, sub influența, pe de o parte, a desfășurării războiului și a presiunii maselor și, pe de altă parte, dîndu-și seama că realizarea aspirațiilor naționale în cadrul statului dualist este aproape imposibilă din cauza vîrfurilor conducătoare maghiare care rămîneau intransigente, cercurile din jurul „Gazetei“ devin mai hotărîte și evoluează spre realizarea completă a intereselor naționale ale poporului român, și anume spre unire.

După doi ani de neutralitate, „România burghezo-moșierească s-a alăturat coaliției imperialiste a Antantei, care promitea satisfacerea dezideratului unității naționale... problemă care frămînta profund clasele sociale, masele populare din România...“⁹⁰. În aceste condiții, armata română a trecut la 15/28 august 1916 frontiera din Carpați. Armata a II-a, comandată de

⁸³ „Gazeta Transilvaniei“, 1914, nr. 278.

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 265 din 22 decembrie 1915, articolul intitulat *Cenzura*, și nr. 18 din 1 februarie 1916, intitulat *Coloanele albe-Pro domo*.

⁸⁵ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 261 din 15 decembrie 1915.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*, 1915, nr. 279; 1916, nr. 29 și 91.

⁸⁸ *Ibidem*, 1916, nr. 29.

⁸⁹ M. Constantinescu, ș. a., *op. cit.*, p. 107.

⁹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Edit. politică, 1966, p. 20—21.

generalul Creiniceanu, a înfrînt trupele austro-ungare și în ziua de 16/29 august a ocupat Brașovul⁹¹, a cărui populație i-a ieșit în întâmpinare cu mare bucurie la bariera orașului dinspre Dîrste. În ziua intrării armatei române în Brașov, „Gazeta” a editat un număr ocazional, încadrat în chenar tricolor.

În locul autorităților fugite a fost desemnat ca primar al orașului dr. I. Baiulescu, iar ca prefect dr. N. Vecerdea. Era prima conducere românească a orașului Brașov.

„Gazeta Transilvaniei” a apărut ca ziar liber pînă la 6 octombrie 1916. Conducătorul ei continua să fie Victor Braniște, iar redactor prof. C. Lacea, cel care, așa cum s-a arătat, va activa mai apoi pentru idealurile de unire ale românilor de peste hotare. În tot acest timp, „Gazeta” a publicat articole de fond în care tema era una și aceeași: dezmembrarea Austro-Ungariei și formarea statului național român prin unirea ținuturilor transilvănene și a părților ungurene cu România.

Deși perioada libertății a fost foarte scurtă și în împrejurări deosebite, de război, pe lângă colaboratorii interni ai „Gazetei” au început să publice în paginile ei reprezentanți de seamă ai culturii și ai luptei pentru unire, de dincoace ca și de dincolo de Carpați, ca I. Agârbiceanu, O. Goga și N. Iorga. Agârbiceanu aprecia acțiunea politică și militară a României în Ardeal ca o acțiune cu valoare etică, căci românii din Ardeal „au ars de atîta vreme de dragoste, de nădejde, de așteptare”⁹².

Contraofensiva armatei germane silește însă armata română să bată în retragere spre Carpați și fosta linie de luptă de pe frontieră. În urma bătăliilor sîngeroase desfășurate în zona Brașovului în zilele de 7—8 octombrie 1916, bătălii a căror mărturie este „Tranșeea morții” de la Bartolomeu, Brașovul este reocupat de către armatele germane și austro-ungare⁹³.

O dată cu armata română s-a retras și o bună parte a populației românești din Brașov, în special intelectualii, ca Tiberiu Brediceanu, Dan, Baiulescu, Popeea, Dima, Stinghe, Damian, Moldovan, Dușoiu, Moga⁹⁴, profesorii menționați de la gimnaziul român, învățători, elevi de la aceeași școală, meșteșugari, negustori, preoți. Au plecat și redactorii „Gazetei”, Victor Braniște și prof. C. Lacea, și chiar zețarii și administrația⁹⁵.

Asupritorii poporului român, reîntorși în Brașov, au supus populația română cercetărilor, întemnițărilor, s-au intentat sute de procese. Chiar și unul dintre susținătorii regimului austro-ungar a fost nevoit să recunoască faptul că „Brașovul, în special societatea românească, se găsea în situația cea mai deplorabilă ce se putea închipui..., cu case distruse, pe străzi numai patrulile militare, jandarmi, detectivi”⁹⁶. Dacă cineva îndrăznea să vorbească românește pe stradă era primejduit de moarte. Autoritățile care pînă la intrarea

⁹¹ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. I, p. 249—250.

⁹² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 197 din 4 octombrie 1916.

⁹³ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. I, p. 326—340.

⁹⁴ „Glasul Ardealului”, 1918, nr. 24.

⁹⁵ Arsene Vlaicu, *Memorii*, mss., p. 225, Arh. st. Brașov, f.n.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 211.

României în război tratau cu oarecare bunăvoință pe români pentru a-i atrage și a-i folosi drept carne de tun pentru atingerea scopurilor lor expansioniste se arătau acum deschis dușmănoase, socotindu-i niște trădători. Clădirile școlilor românești au fost ocupate de armată, poliție, spitale, iar cele două biserici române — Sf. Nicolaie și Biserica din Cetate — transformate în depozite de materiale. Nu se mai acordau nici ajutoarele legale orfanilor și văduvelor soldaților români căzuți pe fronturile austro-ungare, iar limba română a fost interzisă pe firme, în orice uz, ca fiind „limba trădătorilor”⁹⁷.

Organele militare austro-ungare și prefectul Mikes au sechestrat toată averea „Gazetei Transilvaniei” și au obligat, folosind forța, continuarea apariției și publicarea celor mai josnice injurii la adresa României și a poporului român în general. Redactorii „Gazetei” erau acum oameni de încredere ai monarhiei austro-ungare: Georgyi Ienő și dr. Schmidt Tibold. Tipografia era condusă doar de doi ucenici: I. Neamțu și N. Furnică. „Gazeta” deveni o tribună de ponegrire a năzuințelor poporului nostru și de sprijinire a vechilor stări de lucruri reacționare și retrograde, apărând în aceste condiții până în iulie 1917.

Încă din aprilie 1917, Arsene Vlaicu și N. N. Sulică, care au militat întotdeauna pentru menținerea Transilvaniei în cadrul monarhiei și erau în dispută permanentă cu Partidul național român, au reușit cu sprijinul lui Tisza să cumpere „Gazeta” pentru 25 000 de coroane. Astfel din iulie 1917 „Gazeta” apărea sub o nouă conducere⁹⁸. Sub masca unei redacții românești, „Gazeta” continua însă să fie o agentură de propagandă politică reacționară, contrară intereselor unioniste ale poporului român.

Prin aceste unelte, guvernul reacționar maghiar a cumpărat „Gazeta” și s-a năpustit asupra „Sionului ziaristice românești”, crezând că astfel va stinge lupta de eliberare a poporului român⁹⁹. Cumpărarea „Gazetei” a fost una dintre metodele de siluire a conștiinței poporului pentru menținerea dominației habsburgice. Mai târziu „Gazeta” l-a stigmatizat pe N. N. Sulică, demascându-l ca agent al poliției maghiare¹⁰⁰.

Încă la 1 noiembrie 1918, lui Arsene Vlaicu i s-a cerut ca „Gazeta Transilvaniei” să fie pusă la dispoziția Sfatului național din Țara Bârsei, ca mandatar al Comitetului național român. După mai multe tratative s-a încheiat un proces-verbal de predare în schimbul sumei de 9 600 de coroane¹⁰¹. Ultimul său număr a fost cel din 12 noiembrie 1918. Ea va reapărea ca organ al Partidului național român și al Consiliului dirigenț din Sibiu la 1 ianuarie 1919. În acele zile de început de noiembrie, când revoluția burghezo-democratică se desfășura și la Brașov, adunarea populară de la 3 noiembrie 1918 a hotărât publicarea unui ziar nou, „Glasul Ardealului”¹⁰².

⁹⁷ Arsene Vlaicu, *op. cit.*, p. 214 și urm.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 227.

⁹⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 1 din 1 ianuarie 1919.

¹⁰⁰ *Ibidem*, nr. 127 din 26 iunie 1919.

¹⁰¹ Arsene Vlaicu, *op. cit.*, p. 5.

¹⁰² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 121 din 4 noiembrie 1918; Arsene Vlaicu, *op. cit.*, p. 9.

Mișcarea revoluționară burghezo-democratică din octombrie-noiembrie 1918 în Țara Bîrsei. Sfatul național din Țara Bîrsei. În octombrie-noiembrie, cînd luptele muncitorimii și ale țărânimii se intensificau în toate părțile Transilvaniei și se desfășura tot mai larg mișcarea de eliberare națională și de unire cu România, mișcarea revoluționară democratică a cuprins și Țara Bîrsei. Acest fapt este recunoscut chiar de către unul dintre adversarii cei mai înverșunați ai transformărilor național-politice ce se coceau, Arsene Vlaicu, care scria în memoriile sale că „în zilele prime ale lunii noiembrie a izbucnit și aici revoluția”¹⁰³. Ca peste tot, se formau și în Țara Bîrsei comitete și gărzii naționale.

Dorind să îndrumeze mișcarea revoluționară pe calea intereselor lor și a menținerii vechiului stat maghiar adaptat la noile condiții așa-zis democratice, vîrfurile conducătoare maghiare și săsești ale comitatului și orașului Brașov au format la sfîrșitul lunii octombrie un consiliu național județean din cîte doi reprezentanți ai maghiarilor, sașilor, românilor și ai social-democraților, și anume: dr. Bela Szelo și dr. I. Zakarias din partea maghiarilor, dr. Carol Flechtenmacher și dr. C. E. Schnell din partea sașilor, dr. V. Saftu și N. Garoiu din partea românilor. Din partea socialiștilor au intrat în comitet Carol Bartha și Al. Barthalis. Președintele comitetului era vice comitele L. Servatius¹⁰⁴.

În prima ședință a comitetului, reprezentanții vîrfurilor conducătoare de pînă atunci, avînd majoritatea, au adoptat o declarație de respectare și de apărare a hotărîrilor „patriei”, adică ale Ungariei, și de sprijinire a noului guvern maghiar al lui Karolyi Mihaly. Cei doi delegați români, în cuvîntul lor, s-au pronunțat împotriva declarației, precizînd că ei și poporul român sînt credincioși declarației făcute de delegatul Partidului național român în parlamentul budapestan la 18 octombrie¹⁰⁵.

La 1 noiembrie 1918, fruntașii mișcării revoluționare din Brașov au hotărît convocarea unei adunări populare pentru ziua de 2 noiembrie. La adunare au participat locuitori ai Brașovului, dar și din comitat. Ea a hotărît formarea așa-numitului Sfat național român din Țara Bîrsei, alcătuit din 35 de membri¹⁰⁶.

Comitetul său executiv era alcătuit din dr. V. Saftu, președinte, Petre Munteanu, secretar, dr. Tiberiu Brediceanu, Ilie Cristea, Petru Debu, Gheorghe Dima, Ov. Dante German, Ioan Peteu, C. A. Popovici, Ștefan Popovici, Ioan Prișcu, dr. Nic. Stinghe, membri. Din sfat făceau parte 23 de delegați ai comunelor din Țara Bîrsei¹⁰⁷.

Într-o altă adunare populară, care a avut loc în după-amiaza zilei de 3 noiembrie, s-au pus bazele gărzii naționale, avînd în conducere pe cpt. Voinea Bujor, locot. Gușu, sublt. Petric și sublt. I. Baboie. În urma raportului pre-

¹⁰³ Arsene Vlaicu, *op. cit.*, p. 5.

¹⁰⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 120 din 2 noiembrie 1918.

¹⁰⁵ „Kronstädter Zeitung”, nr. 256 din 2 noiembrie 1918, și „Gazeta Transilvaniei”, nr. 120 din 2 noiembrie 1918.

¹⁰⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 121 din 4 noiembrie 1918.

¹⁰⁷ Glasul Ardealului”, nr. 1 din 9 noiembrie 1918.

zentat de profesorul Ov. Dante German în legătură cu discuțiile purtate cu Arsene Vlaicu, proprietarul „Gazetei Transilvaniei“, adunarea a hotărât să preia răspunderea morală a „Gazetei“ până la editarea unui alt ziar, ca organ al Sfatului național din Țara Bîrsei. Acest ziar a fost „Glasul Ardealului“, care a început să apară la 9 noiembrie 1918, sub redacția tinerilor profesori Ilie Cristea și Ov. Dante German de la gimnaziul român, ei înșiși membri în Comitetul executiv al Sfatului național din Țara Bîrsei. Ziarul a ființat până la 30 decembrie 1918.

Președintele Sfatului național și comandantul gărzii naționale s-au prezentat la 4 noiembrie la vicecomitele L. Servatius, căruia i-au cerut să pună la dispoziția gărzii armamentul necesar pentru a putea apăra ordinea și liniștea în oraș¹⁰⁸. Este lansată apoi o chemare către poporul român din Țara Bîrsei să-și aleagă în fiecare cerc un sfat național, „care să fie mijlocul de înțelegere între Partidul național român și popor“¹⁰⁹. De asemenea, Sfatul național român din Țara Bîrsei a luat atitudine împotriva lui Arsene Vlaicu și N. N. Sulică, care au vîndut „Gazeta Transilvaniei“ guvernului reacționar maghiar în anul 1917 și au desfășurat în coloanele ei o politică națională trădătoare, hotărîndu-se „ruperea oricăror legături politice și sociale cu aceștia“¹¹⁰.

În cadrul mișcării revoluționare burghezo-democratice care a cuprins toată Țara Bîrsei, s-au înființat comitete și gărzi naționale în toate comunele; mai întîi au fost create cele din Cohalm la 6 noiembrie, apoi la Bran, Doboli, Tohanul Vechi, Zărnești, Dobîrlău etc.¹¹¹. Comitetele și gărzile naționale comunale au luat ființă prin hotărîri adoptate în cadrul unor adunări populare. Numărul membrilor comitetelor și al gărzilor varia de la comună la comună. Astfel, în Doboli, comitetul național era format din 7 membri, în timp ce la Tohanul Vechi din 24, iar la Zărnești din 70 de membri¹¹². Printre conducători menționăm la Bran pe dr. Iosif Pușcariu și dr. A. Stoian, la Cohalm pe prof. Ioan Iosif, la Tohan pe Moise Brumboiu, la Zărnești pe Pompei Dan.

Pentru organizarea și conducerea gărzilor naționale, Sfatul național român din Țara Bîrsei a constituit un Consiliu militar județean, comandant fiind numit căpitanul Aurel Ciortea, profesor la gimnaziul român din Brașov¹¹³. Gărzile erau organizate în 9 secții; fiind în subordinea comitetelor naționale, depuneau jurămîntul față de acestea. Comitetele naționale județene și comunale, formate în majoritatea lor din țărani, muncitori, meșteșugari, intelectuali, mulți dintre ei reîntorși de curînd de pe front cu idei înaintate, au avut un profund caracter democratic. Ele erau chemate să înfăptuiască principala sarcină burghezo-democratică a etapei: scuturarea jugului habs-

¹⁰⁸ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 121 din 4 noiembrie 1918.

¹⁰⁹ „Glasul Ardealului“, nr. 1 din 9 noiembrie 1918

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*, nr. 2, 5 și 10.

¹¹² *Ibidem*, nr. 8 din 19 noiembrie 1918.

¹¹³ *Ibidem*, nr. 15 din 28 noiembrie 1918.

burgic și pregătirea terenului pentru unirea cu România, „aspirație seculară a poporului român, necesitate logică a dezvoltării societății românești”¹¹⁴.

Semnalăm prezența în Comitetul executiv al Sfatului național din Țara Bârsei a cinci profesori din Brașov: bătrînul compozitor și profesor Gh. Dima, Ilie Cristea, Ov. Dante German, Ioan Pricu și dr. N. Stinghe, intelectuali legați de idealurile maselor și prin aceasta de lupta pentru progres.

Președintele sfatului, V. Saftu, era protopop al Brașovului. Pentru atitudinea lui patriotică românească, în noaptea de 28/29 august 1916, armata austro-ungară, care se retrăgea din fața armatei române, l-a ridicat și l-a închis în lagărul de la Sopron, unde a stat pînă în toamna lui 1918, cînd s-a reîntors în Brașov cu sănătatea zdruncinată. El era respectat și de cercurile maghiare, și de către sași pentru convingerile și curajul său.

Primarul de atunci al Brașovului, dr. K. Schnell, recunoștea rolul lui conducător în desfășurarea evenimentelor din noiembrie și decembrie 1918 din Țara Bârsei¹¹⁵.

Și alți membri ai Sfatului național din Țara Bârsei și ai comitetelor naționale au suferit închisoare din cauza luptei desfășurate pentru eliberarea națională a poporului român. Menționăm pe Gh. Dima, care a fost închis la Cluj timp de trei ani fiindcă ar fi compus cîntece iredentiste pentru coruri bisericești¹¹⁶. R. Cristoloveanu, N. Hamzea, I. Nan, D. Greceanu, membri ai Sfatului național din țara Bârsei, și Pompiliu Dan și Ioan Modroiu, membri ai comitetelor naționale Zărnești și Întorsura Buzăului, în urma unei înscenări pusă la cale de siguranța austro-ungară, care voia să-și întărească pozițiile la frontiera cu România prin înlăturarea tuturor celor care aveau influență asupra poporului român, au fost acuzați de spionaj, arestați la 22 octombrie 1915 și închiși la Cluj. Au fost arestați atunci 20 de intelectuali români din actuala regiune Brașov.

În urma procesului, 9 inși au fost condamnați la moarte, printre ei și R. Cristoloveanu, Pompiliu Dan și N. Hamzea, I. Nan și I. Modroiu la închisoare, iar D. Greceanu la temniță grea¹¹⁷. La 1 iulie 1918 celor condamnați la moarte li s-a comunicat că vor fi executați. Execuția nu a avut însă loc, datorită unor împrejurări care urmează a fi clarificate pe deplin. Din ordin superior, cei condamnați au fost eliberați în ziua de 25 octombrie 1918, după 3 ani și 3 zile de temniță grea¹¹⁸. Ei au intrat imediat în primele rînduri ale luptei de eliberare națională, ca membri ai comitetelor naționale românești.

Maghiarii și sașii aveau comitete și gărzi naționale proprii. Acestea se opuneau, în general, unirii Transilvaniei cu România și chemau poporul român la apărarea așa-zisei republici social-democratice maghiare. În acest sens au

¹¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 21.

¹¹⁵ Dr. Karl Ernst Schnell, *Aus meinem Leben*, Kronstadt, 1934, p. 188.

¹¹⁶ I. Clopoșel, *Cauzele descompunerii monarhiei austro-ungare*, în T. Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, p. 49.

¹¹⁷ T. Albani, *op. cit.*, p. 57—58.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 62.

fost lansate tot felul de manifeste. Într-unul din aceste manifeste se atrăgea atenția poporului român din Transilvania să nu se lase ademenit cu vorbe dulci și făgăduieli de boierii din România, care numai la 10 ani de la înăbușirea sîngeroasă a răscoalei țaranilor din 1907 vor să ia și Transilvania¹¹⁹. Alt manifest adresat poporului român îl îndemna să nu facă politică și să se întoarcă fiecare român la locul lui de muncă ce l-a avut înainte de război¹²⁰. Se desprinde clar dorința de a stăvili lupta poporului pentru unitatea lui națională.

Conducătorii populației săsești, dorind să-și mențină privilegiile, mai ales economice, au avut o atitudine nehotărîtă; ei au fost cînd alături de Austria împotriva Ungariei, cînd alături de Ungaria împotriva românilor. Erau însă conștienți că lumea se transforma și, în cadrul acestei lumi transformate, voiau să-și asigure condițiile cele mai bune, fie că era vorba de o republică maghiară, fie de o Românie unită. În orice caz, ei se străduiau să arate „vechimea” lor istorică pe plaiurile transilvănene, contribuția lor la dezvoltarea economică și culturală a Transilvaniei de-a lungul timpurilor și să obțină recunoașterea lor ca popor și a drepturilor legate de această recunoaștere. Primarul sas al Brașovului, K. Schnell, raporta guvernului maghiar la 25 octombrie 1918 că toate pregătirile pentru evacuarea ordonată de guvern de teama unei intervenții a armatei române sînt gata, dar că el și cea mai mare parte a populației săsești vor rămîne în Brașov, nu vor pleca, fiindcă evacuarea nu va fi vremelnică, cum susține guvernul¹²¹. Unii conducători ai sașilor erau conștienți încă înainte de 1 decembrie 1918 că Transilvania se va uni cu România. Hotărîrea de unire, adoptată în Adunarea națională de la Alba-Iulia, i-a determinat să convoace și ei adunarea națională la 8 ianuarie 1919 la Mediaș și să adopte o declarație de unire cu România¹²².

Cu toate acestea, Comitetul național săsesc, în cadrul căruia s-au exprimat poziții diferite față de problema unirii, a trimis la conferința de pace de la Paris o delegație proprie, din care făcea parte și fostul primar al Brașovului, dr. K. Schnell, sperînd să obțină o Transilvanie autonomă.

Sfatul național român din Țara Bîrsei, ca organ al mișcării burghezo-democratice românești din Brașov și împrejurimi, împreună cu gărzile naționale a apărât linia politică a Consiliului național român central de la Arad și a asigurat liniștea în sate și orașe, dar în același timp a împiedicat adîncirea luptelor revoluționare. Comitetele naționale, ca organizații de tip burghez, formate în majoritate din proprietari, considerau că prima lor datorie era să apere interesele și „avutul” proprietarilor amenințați de luptele revoluționare începute¹²³.

Astfel, un manifest al Comitetului național român din Sibiu și din împrejurimi îndemna pe români să-și organizeze în orașe și sate gărzi naționale cu

¹¹⁹ Arh. st. Brașov, fond. „Astra”, nr. 9 935.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ K. Schnell, *op. cit.*, p. 191.

¹²² *Ibidem*, p. 190.

¹²³ M. Constantinescu, *ș.a.*, *op. cit.*, p. 175.

steaguri și cocarde tricolore, care, între altele, să respecte averea, cinstea și viața altora, fie român, fie de alt neam, ferindu-se de volnicii, de jaf și de furt, dar în același timp apărându-și averea, cinstea și viața proprie ¹²⁴; să dea ascultare „autorităților legiuite“, adică comitetelor naționale române ¹²⁵.

Cu toate aceste limite burgheze, comitetele naționale române din ținuturile Transilvaniei au contribuit la victoria luptei pentru unirea poporului român mai întâi prin exprimarea curajoasă a voinței de unire, apoi prin înfrângerea acțiunilor dușmănoase întreprinse de ultimii apărători ai vechiului aparat de stat austro-ungar, care voiau să mențină vechile stări de lucruri.

Astfel, când ministrul de război, Bartha, din noul guvern condus de Karolyi chema sub arme pe toți tinerii născuți între 1896 și 1900 indiferent de limbă și de nație, Sfatul național din Țara Bârsei, printr-un „comunicat oficios“, cerea populației din comitat să nu-i dea ascultare, fiindcă singurul organ care dispune în Transilvania este Comitetul național român central și singura armată în drept gărzile naționale române ¹²⁶.

În același timp, ca în întreaga Transilvanie, și în Țara Bârsei vechile autorități ale Imperiului austro-ungar, odioase și corupte, au fost treptat înlăturate și înlocuite de comitetele naționale române, ajutate de gărzile naționale. Astfel, în ședința sa din 12 noiembrie, Sfatul național român din Țara Bârsei hotărăște ca aprovizionarea populației și ordinea publică să treacă asupra comitetelor naționale române, care vor controla autoritățile civile în ce privește averea comunei : bani, bucate, vite ¹²⁷.

La 23 noiembrie el cerea tuturor comitetelor naționale române și gărzilor naționale să preia asupra lor toată administrația ¹²⁸. Comitetele naționale române au distribuit populației alimente, hârtie etc. aflate în depozitele armatei și au luat măsuri pentru aprovizionarea populației cu lemne ¹²⁹. Caii și căruțele rămase de la armata germană pe teritoriul comitatului, ca și cele luate de la armata germană aflată în retragere din România, au fost licitate și adjudecate populației sărace ¹³⁰.

După cum s-a mai subliniat, comitetele naționale române din Țara Bârsei au desfășurat o bogată activitate pentru a exprima și a impune voința poporului român de unire într-un singur stat național unitar. În acest sens, s-a manifestat poporul în adunările comunale și prin comitetele alese de el. Astfel, la 13 noiembrie a avut loc o mare adunare la Șercaia, la care au participat și sătenii din Șinca, Veneția și Vlădeni. Ei au cerut să se convoace urgent o adunare națională pentru „a decreta alăturarea Ardealului la România“ ¹³¹.

În mod consecvent și hotărât se pronunța pentru unirea deplină ziarul „Glasul Ardealului“. Articolul de fond din numărul al doilea al ziarului e inti-

¹²⁴ Arh. st. Brașov, Manif. C.N.R. din Sibiu și împrejurimi, fond. „Astra“, nr. 9 936.

¹²⁵ *Ibidem*, nr. 9 944.

¹²⁶ „Glasul Ardealului“, nr. 7 din 17 noiembrie 1918.

¹²⁷ *Ibidem*, din 14 noiembrie 1918.

¹²⁸ *Ibidem*, din 23 noiembrie 1918.

¹²⁹ *Ibidem*, din 17 noiembrie 1918.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ *Ibidem*, nr. 7 din 17 noiembrie 1918.

tulat „Sfat național“, iar cel din numărul al patrulea : „Acum ori niciodată pentru unire“. Se disting în această acțiune articolele semnate de prof. Ilie Cristea și prof. Dante German, amîndoi membri ai Comitetului executiv al Sfatului național român din Țara Bîrsei, care exprimau propriu-zis poziția acestui comitet.

Sfatul național român din Țara Bîrsei și-a adus contribuția și la pregătirea adunării de la Alba-Iulia. În acest scop a publicat ca supliment în „Glasul Ardealului“ comunicatul Comitetului național român central privitor la convocarea Adunării naționale de la Alba-Iulia. Apoi a convocat și a organizat adunări generale în toate cercurile electorale pentru alegerea a cîte cinci delegați de fiecare cerc care să le reprezinte la adunare¹³². Prin manifeste, prin ziarul „Glasul Ardealului“, populația era chemată să participe la adunarea de la Alba-Iulia într-un număr cît mai mare.

Din partea Brașovului și a comitatului, la Adunarea națională de la 1 decembrie 1918 din Alba-Iulia au fost desemnați ca delegați ai diferitelor organizații și ai cercurilor electorale 52 de deputați¹³³. Dintre aceștia, 18 au fost delegați ai instituțiilor culturale, bisericești, meșteșugărești și comerciale și ai secției române a P.S.D., 9 ai gărzilor naționale și 25 de delegați ai celor 5 circumscripții electorale.

Delegații Brașovului la Adunarea națională care a decis unirea apărîneau tuturor categoriilor sociale : erau țărani, muncitori, intelectuali, preoți, meșeriași, comercianți. Aceasta reflecta componența Comitetului național român din Țara Bîrsei. Cei mai mulți dintre ei au suferit ani de temniță pentru activitatea lor unionistă. În cadrul adunării, ei s-au alăturat curentului democratic care se pronunța pentru unirea cu România veche și îndeplinirea programului de reforme propuse.

Unii reprezentanți de seamă ai Brașovului însă, așa cum s-a arătat pînă aici, se aflau în aceea vreme peste hotare, mergînd însă pe același drum cu poporul întrunit la Alba-Iulia, deși se găseau la mii de kilometri distanță. Ei s-au făcut auziți și au votat pentru unire cu mult înainte de 1 decembrie 1918, prin scrierile, memoriile, demersurile și declarațiile făcute ca ecou al voinței poporului român, dornic de libertate și unitate națională.

Adoptarea hotărîrii de unire a poporului român este marcată în „Glasul Ardealului“ prin încadrarea ziarului din 3 decembrie 1918 în chenar tricolor. În articolul de fond, Ilie Cristea trăgea concluzia că după 18 veacuri de împilare poporul român învie, iar hotărîrea de unire „n-a fost luată nicidecum — așa cum susține propaganda reacționară — de teama armatei române, ci ne-a fost impusă de porniri categorice și irezistibile“¹³⁴.

Brașovenii au sărbătorit unirea printr-o mare manifestație terminată la mormîntul lui Andrei Mureșianu¹³⁵, avînd în frunte profesori și elevi de la gimnaziul român.

¹³² „Glasul Ardealului“, nr. 12 din 24 noiembrie 1918.

¹³³ Biblioteca Desp. București a Asoc. „Astra“, *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, p. 67.

¹³⁴ „Glasul Ardealului“, nr. 19 din 3 decembrie 1918.

¹³⁵ *Ibidem*, nr. 20 din 4 decembrie 1918.

În cadrul mării Adunări de la Alba-Iulia, în declarația adoptată s-au prevăzut drepturi democratice, ca : deplină libertate și egalitate națională, drept de vot egal și secret pentru toți cetățenii, libertatea presei, libertatea de organizare și de întrunire, reforma agrară, legiferarea unor drepturi pentru muncitori.

Unirea Transilvaniei cu România a fost unul din momentele cele mai importante ale istoriei poporului nostru, un eveniment progresist, cu caracter de legitate istorică, care a creat premise pentru dezvoltarea mai rapidă a societății noastre. După cum spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu cu ocazia celei de-a 45-a aniversări a creării Partidului Comunist Român, „înfăptuirea unității statului român — operă a maselor largi din întreaga țară, a întregului nostru popor — a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție ; înmănuncherea laolaltă a energiilor și capacităților creatoare ale poporului nostru a creat condiții favorabile activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești revoluționare”¹³⁶.

În lupta pentru înfăptuirea unității depline a statului nostru național, luptă desfășurată în interior, dar și în afară — în cadrul unităților de voluntari, în diplomatie și prin presă —, masele populare și intelectualitatea legată de acestea din Brașov și Țara Bîrsei și-au adus o contribuție importantă.

¹³⁶ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 21.